

УДК 37.015.3-057.87

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2024.2.1>**Лілія КОНЯЄВА**кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», koniaeva_l@ukr.net

ORCID: 0000-0002-8388-2090

Миколай ШОПШАкандидат наук з державного управління, доцент кафедри психології, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», kolich_sh@i.ua

ORCID: 0000-0002-4361-039X

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ НА АДАПТАЦІЙНОМУ ЕТАПІ ПРОФЕСІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті представлено теоретичне та емпіричне дослідження актуальної проблеми, вивчення якої прямим чином пов'язано з підвищенням ефективності професіоналізації та адаптації майбутнього фахівця до умов професійної діяльності. Метою статті є дослідження психологічних особливостей професійної ідентичності студентів-психологів на адаптаційному етапі професійної соціалізації у закладі вищої освіти (ЗВО) та характер її взаємозв'язків з їх мотивацією до навчання, рефлексією, емпатійними здібностями й смисложиттєвими орієнтаціями. У дослідженні використані методи теоретичного аналізу та узагальнення наукової літератури, психологічне тестування та методи математико-статистичної обробки отриманих даних.

Емпіричним шляхом виявлено, що переважна більшість студентів-психологів першого курсу мають 6-й тип професійної ідентичності з середньовиразною активною позицією з позитивним емоційним ставленням щодо майбутньої професії. Для цих студентів професія психолога є одним із важливих способів самореалізації у житті. У більшості досліджуваних спостерігається різнобічне уявлення про себе, про різні аспекти свого «Я», добре розвинена рефлексія, а домінуючим мотивом навчання у ЗВО є придбання знань. Проте, майже п'ята частина досліджуваних студентів-психологів переважно мотивовані на отримання диплому. З'ясовано, що саме активна суб'єктна позиція у студентів-психологів на адаптаційному етапі професійної соціалізації у ЗВО орієнтує їх на придбання професійних знань, розширення свого кругозору. Встановлено, що розвитку більш продуктивних типів професійної ідентичності студентів-психологів першого курсу сприяє більш високий рівень осмисленості життя, оскільки досліджувані з більш високою задоволеністю професією психолога та активним ставленням до її освоєння мають більш ясні життєві цілі, більшу емоційну насиченість життя, переконані в можливості впливати на своє життя. У таких студентів також кращі емпатійні здібності, здатність до самоаналізу та домінує мотив оволодіння професією.

Ключові слова: професійна ідентичність, студенти-психологи, адаптаційний етап професійної соціалізації, структура ідентичності, мотиви навчання у закладі вищої освіти, емпатійні здібності, смисложиттєві орієнтації.

Lilia Koniaeva, Mykolay Shopsha. PROFESSIONAL IDENTITY OF PSYCHOLOGY STUDENTS AT THE ADAPTATION STAGE OF PROFESSIONAL SOCIALIZATION IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

The article presents a theoretical and empirical study of an actual problem, the study of which is directly related to increasing the efficiency of professionalization and adaptation of the future specialist to the conditions of professional activity. The purpose of the article is to study the psychological features of the professional identity of psychology students at the adaptive stage of professional socialization in a higher education institution (HEI) and the nature of its interrelationships with their motivation to study, reflection, empathic abilities, and meaningful life orientations. The research used methods of theoretical analysis and generalization of scientific literature, psychological testing and methods of mathematical and statistical processing of the obtained data.

Empirically, it was found that the vast majority of first-year psychology students have the 6th type of professional identity with a medium-expressive active position with a positive emotional attitude towards the future profession. For these students, the profession of psychologist is one of the important ways of self-realization in life. Most of the researched have a versatile idea of themselves, about various aspects of their «I», well-developed reflection, and the dominant motive for studying in higher education institutions is the acquisition of knowledge. However, almost a fifth of the researched psychology students are mainly motivated to get a diploma. It was found that it is the active subject position of psychology students at the adaptation stage of professional socialization at higher education institutions that orients them to the acquisition of professional knowledge and the expansion of their horizons. It has been established that the development of more productive types of professional identity of first-year psychology students is facilitated by a higher level of meaningfulness in life, since the subjects with higher satisfaction with the profession of psychologist and an active attitude towards its development have clearer life goals, greater emotional saturation of life, are convinced of the ability to influence their lives. Such students also have better empathic abilities, the ability to introspect, and the dominant motive of mastering the profession.

Key words: professional identity, psychology students, adaptation stage of professional socialization, identity structure, motives for studying at a higher education institution, empathic abilities, meaningful life orientations.

Постановка проблеми. У сучасній психології вивчення професійної ідентичності студентської молоді є одним з перспективних дослідницьких напрямків, оскільки прямим чином пов'язано з підвищенням ефективності професіоналізації та адаптації майбутнього фахівця до умов професійної діяльності. Взагалі, професійна ідентичність вважається провідною характеристикою професійного розвитку людини, саме вона забезпечує успішне функціонування в обраній сфері професійної діяльності, а рівень її сформованості відображує ступінь прийняття людиною обраної професії як засобу самореалізації й самоактуалізації. У зв'язку з цим виникає необхідність цілеспрямованого формування професійної ідентичності студентів у процесі професійної соціалізації, що прямим чином пов'язане з орієнтацією сучасної системи освіти України на професійний саморозвиток, активізацію творчого потенціалу, самостійності студентської молоді [5].

Формування професійної ідентичності починається вже під час навчання у закладі вищої освіти (ЗВО). Особливо відповідальним є перший, адаптаційний етап професійної соціалізації, який проходять студенти-першокурсники, під час якого і відбувається поступове «входження в нове соціальне та професійне середовище» [1, с. 55], уточнення уявлень студентів щодо особливостей і вимог обраної ними професії, їх пристосування до умов навчання у ЗВО, а також «осмислення професійної ідентичності», поступовий перехід зовнішньої студентської ідентичності «у внутрішню прийнятну, усвідомлену, емоційно забарвлену характеристику» [1, с. 55]. На думку Д. Бих, О. Журавльової цей етап є нестабільним, достатньо складним, оскільки він пов'язаний з адаптацією до нової соціальної ролі студента («Я – студент») та очікувань майбутньої професійної ідентичності [1, с. 55]. Саме на цьому етапі нерідко студенти приймають важливе рішення стосовно подальшого навчання за обраною спеціальністю.

Особливо актуальним для сучасного українського суспільства є дослідження особливостей професійної ідентичності студентів, які навчаються професіям соціономічного спрямування, до яких відноситься професія психолога. Це обумовлено нагальною потребою в спеціалістах, які в умовах соціально-економічної нестабільності, війни, яка кілька років триває в нашій країні, зростання безробіття та стресових чинників, здатні підтримувати психічне здоров'я різних категорій населення, долати наслідки посттравматичного стресового розладу людей, що постраждали

внаслідок воєнних дій, або учасників бойових дій, тощо. При цьому треба зважати на те, що якісну професійну допомогу в таких складних суспільних умовах, здані надати лише психологи, які мають не лише професійні знання і вміння, але й чітко усвідомлюють себе, свої особистісні та професійні якості, власні мотиви майбутньої професійної діяльності, ідентифікують себе з певним професійним середовищем, у яких сформована психологічна готовність до відповідального виконання своєї професійної ролі. Тому, важливим завданням професійної підготовки студентів-психологів у ЗВО є цілеспрямоване формування їх професійної ідентичності, починаючи вже з першого курсу. При цьому для розробки ефективних шляхів її формування важливим є різнобічне дослідження її особливостей, з урахуванням мотиваційних, особистісних, ціннісно-смыслових чинників, які впливають на неї.

Комплексне вивчення цієї проблеми, на нашу думку, може допомогти оптимізувати процес професійної соціалізації студентів у ЗВО, знайти ефективні шляхи мотивування їх до освоєння професійних знань та вмінь, спростити процес прийняття ними професійної ролі, що в подальшому сприятиме покращенню їх функціонування у відповідній сфері професійної діяльності та запобіганню їх професійного вигорання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань, пов'язаних з професійною ідентичністю особистості займалися ряд закордонних та українських вчених. Відомими закордонними психологами, які заклали основи вивчення професійної ідентичності як важливого аспекту самосвідомості були Д. Сьюпер, Дж. Холланд, Д. Блуштейн та ін. Різні аспекти професійної ідентичності вивчались такими українськими науковцями як Г.О. Балл, Ж.П. Вірна, Н. Волянчук, Т.М. Клибанівська, О. М. Кокун, І.П. Кузьміна, А.М. Лукіячук, С.О. Лукомська, О.П. Макарова, І.В. Остапенко, А.Ю. Ткаченко, О.В. Чуйко та інші. Особливості професійної ідентичності студентської молоді, і зокрема студентів-психологів, досліджували В.В. Волошина, М.Д. Крицька, С.С. Митрофанова та інші.

М.Д. Крицька зазначає, що професійна ідентичність є комплексним інтегративним поняттям, вона передбачає функціональне та екзистенційне споріднення людини і професії, що включає розуміння своєї професії, прийняття себе в ній, уміння якісно і з користю для інших виконувати свої професійні функції [6, с. 88].

У психології зустрічаються різні підходи до вивчення проблеми професійної ідентичності. Так, І.П. Кузьміна зауважує, що ряд науковців пов'язують її з процесом професійного самовизначення та професійного розвитку, а інші розглядають її у контексті проблематики професійної самосвідомості [7, с. 103]. Ряд вчених притримуються наступного визначення: професійна ідентичність – це динамічна структура, у процесі розвитку якої людина усвідомлює свою приналежність до певної професії та професійної групи, формує уявлення про цю групу та своє місце в ній [3; 7].

На думку О.П. Макарової вдалим є визначення професійної ідентичності Г. В. Ложкіна та Н. Волянчук, які вважають її складною психічною реальністю, яка утворює своєрідний стрижень особистості професіонала і є одним з основних критеріїв його становлення, та підкреслюють її функціонально-екзистенційний характер [8, с. 79].

Важливим питанням при дослідженні проблеми професійної ідентичності є уявлення про її структуру. О.П. Макарова зауважує, що найбільш поширеною є концепція трьохкомпонентної структури професійної ідентичності: 1) когнітивний компонент (професійні знання, уміння, установки, переконання); 2) емоційно-ціннісний (емоційне становлення до своїх переконань, умінь, навичок); 3) поведінковий (потенційна готовність особистості реалізувати певну поведінку). Але, ця авторка також звертає увагу на те, що деякі науковці поряд з когнітивним та емоційно-ціннісним виділяють також світоглядний та професійно-мотиваційний компоненти [8, с. 79].

Т.М. Клибанівська зауважує, що професійна ідентичність закономірно формується у процесі соціалізації індивіда [4]. На думку А.Ю. Ткаченко, переживання ідентичності актуалізується в процесі тієї діяльності, в якій людина проявляє себе як суб'єкт. Важливим механізмом її формування є самоусвідомлення, а сформована самосвідомість є передумовою її формування. Загалом становлення професійної ідентичності походить нерівномірно, а її зміни за психологічними характеристиками обумовлені специфікою індивідуально-особистісного розвитку спеціаліста на кожному з етапів професійного розвитку [11, с. 224].

І.П. Кузьміна на основі аналізу літературних джерел встановила, що суб'єктивні (особистісні) або внутрішні чинники, які впливають на процес формування професійної ідентичності пов'язані з ціннісно-смісловною сферою, самосвідомістю, самоактуаліза-

цією, рефлексивністю, компетентністю, вміннями, задоволенням, творчістю особистості [7, с. 105].

За результатами досліджень ряду закордонних авторів, процеси, пов'язані з конструюванням і розвитком ідентичності, тісно пов'язані з оцінками особистістю певних аспектів свого досвіду [13].

Становлення професійної ідентичності проходить ряд етапів, а одним з найбільш відповідальних, коли закладаються базові знання та уміння, уявлення про обрану професію, формується професійний ідеал, є етап навчання у професійному навчальному закладі. Так, М.Д. Крицька підкреслює, що навчання у ЗВО є найважливішою умовою формування професійної ідентичності та зазначає, що більшість науковців вважає, що внаслідок вікових особливостей саме період навчання у ЗВО є одним із найважливіших у становленні професійної ідентичності, яка виступає суттєвим аспектом самопізнання, без якого неможливо оптимізувати функціонування людини у відповідній сфері діяльності [6, с. 90].

Вважається, що професійна ідентичність студента є єдністю уявлень про себе, емоційних переживань та усвідомленої активності, що пов'язані з оволодінням професією, на основі якого з'являється почуття тотожності з самим собою як майбутнім спеціалістом.

Д. Бих та О. Журавльова на основі аналізу наукової літератури встановили, що процес формування у студентів професійної ідентичності починається з упевненості у правильності вибору професії та позитивного ставлення до себе як до суб'єкта навчально-професійної діяльності й майбутньої професійно-виробничої діяльності. Вони визначають професійну ідентичність майбутнього фахівця як усвідомлення своєї приналежності до певної професії, уявлення про свою відповідність певним її вимогам (певні якості особистості, знання та вміння) та співставлення своєї відповідності професійному образу. Професійна ідентичність студента свідчить про ступінь прийняття ним певної професійної діяльності як засобу самореалізації і розвитку та про ступінь визнання себе як професіонала [1, с. 56].

Т.М. Клибанівська вважає, що у період навчання у ЗВО уявлення студентів про власну професію істотно змінюються, тут вони усвідомлюють спрямованість майбутньої діяльності, їх погляди на професію змінюються від романтичних на фахово-технологічні, уявлення про неї постійно уточнюються та видозмінюються. На основі

цього все чіткіше формується їх професійна ідентичність [4, с. 52].

Chávez, J., Fauré, J., Barril. J.P. встановили, що у випадку суб'єктивного досвіду навчання, що включає позиційні зміни, ключовою для консолідації сприятливої професійної ідентичності є свобода волі [12].

Успішне становлення професійної ідентичності студента пов'язано з формуванням у нього психологічної готовності до певної професійної діяльності. О. Сафін вважає, що найважливіша умова розвитку готовності до професійної діяльності – це рівень розвитку потребно-мотиваційного компонента, який інтегрує визначення рівня і характеру розвитку готовності [10, с. 74].

І. Русановський зазначає, що поняття «професійна ідентичність» відображує уявлення особистості про свою роль у професійному співтоваристві, включаючи ціннісні та мотиваційні орієнтації, а також особисту суб'єктивність відносно своєї професійної приналежності. Автор підкреслює, що процес формування професійної ідентичності студентів еволюціонує з часом: на першому курсі студенти зазвичай мають обмежене та ідеалізоване уявлення про обрану ними професію, маючи лише загальні знання про неї з літератури, фільмів, розмов. На старших курсах студенти отримують більш глибокі знання, що сприяє формуванню у них більш реалістичного уявлення про майбутню професію. Причому, у формуванні повноцінного образу «Я» студента важливе прийняття реальних якостей, здібностей, характеру, переконань, а також усвідомлення і прийняття того, що деякі з цих якостей є професійно важливими та цінними [9].

В.В. Волошина зауважує, що віднесення майбутнім фахівцем себе до представників певної професійної групи дозволяє йому засвоювати норми, цінності й традиції групи, які поступово стають регуляторами його поведінки. Отже, важливим є не рівень досвідченості людини в професії, а її власне визнання того, що вона є «психологом», «педагогом», «лікарем» тощо [2, с. 16].

Отже, серед вчених спостерігається значний інтерес до вивчення поняття професійної ідентичності, її структури, чинників, етапів становлення, в тому числі і під час навчання у ЗВО, проте недостатньо дослідженим залишається питання психологічних особливостей професійної ідентичності студентів-психологів першого курсу, які знаходяться на адаптаційному етапі професійної соціалізації у ЗВО з врахуванням мотиваційних, особистісних та ціннісно-сміслових чинників,

які впливають на неї. Саме цій проблемі присвячене наше дослідження.

Мета статті – дослідити психологічні особливості професійної ідентичності студентів-психологів на адаптаційному етапі професійної соціалізації у ЗВО та характер її взаємозв'язків з їх мотивацією до навчання, рефлексією, емпатійними здібностями та смисложиттєвими орієнтаціями.

Методи дослідження: метод узагальнення, систематизації даних наукової літератури, психологічне тестування, метод порівняння, методи математико-статистичної обробки результатів дослідження (кореляційний аналіз за критерієм Пірсона з використанням комп'ютерної програми SPSS Statistics 29.0.0.0).

У дослідженні використовувались наступні **психодіагностичні методики:** опитувальник професійної ідентичності студента У.С. Родигіної; проєктивна методика «Хто Я» Т. Макпартленда – М. Куна в модифікації Т.В. Рум'янцевої; діагностики мотивації навчання у ВУЗі Т.І. Ільїної; визначення рівня розвитку рефлексивності А.В. Карпова; діагностики емпатійних здібностей В.В. Бойка; тест смисложиттєвих орієнтацій Д.А. Леонтьєва.

Експериментальна база дослідження. Емпіричне дослідження проводилось нами на базі Міжрегіональної академії управління персоналом міста Києва у червні 2024 року (наприкінці другого семестру навчання). У ньому брали участь 50 студентів першого курсу МАУП, спеціальностей психологія (38 осіб) та медична психологія (12 осіб), з них 13 хлопців та 37 дівчат віком від 17 до 20 років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз результатів дослідження за опитувальником професійної ідентичності студентів У.С. Родигіної показав, що переважна частина студентів-психологів першого курсу (64%) мають 6-й тип професійної ідентичності (табл. 1), яка відзначається середньовиразною активною позицією з позитивним емоційним відношенням до майбутньої професії. Ці студенти вважають професію психолога одним із важливих способів самореалізації у житті, намагаються старанно та відповідально освоювати професійні знання та набувати професійних вмінь. У них спостерігається бажання працювати за фахом та прагнення значну частину часу проводити, займаючись тим, що пов'язане з обраною ними професією.

У 12% досліджуваних студентів-психологів був виявлений 4 тип професійної іден-

тичності (див. табл. 1), для якого властива середньовиразна активна позиція, що супроводжується негативними емоціями щодо майбутньої професії та всього, що з нею пов'язано, оскільки професія психолога задовольняє не всі їхні життєві потреби, а отже до різних навчально-професійних ситуацій ці студенти можуть ставитися по-різному: іноді вони намагаються активно ставити цілі та реалізовувати їх, а іноді пускати все на «самоплив».

10% студентів-психологів першого курсу мають 1-й тип професійної ідентичності з переважанням негативних емоцій щодо обраної професії психолога у сполученні з пасивною позицією (див. табл. 1). Ці студенти вважають, що вони помилились у виборі професії, оскільки вона не здатна задовольнити їхні потреби та стати для них засобом самореалізації у житті. Отже, з одного боку, можна констатувати певне розчарування цих студентів у професії психолога, що може бути наслідком того, що на вибір їх професійного спрямування вплинули їх батьки або інші значущі особи. З іншого боку, цей тип професійної ідентичності міг сформуватися внаслідок того, що на початку першого курсу в них було нереалістичне уявлення про професію психолога, недооцінка її складності, а в процесі навчання у цих студентів виявились певні труднощі в освоєнні професійних знань та вмінь, з'ясувались певні специфічні особливості професії психолога, які не відповідають їх потребам та бажанням.

10% досліджуваних студентів-психологів мають 9 тип професійної ідентичності (див. табл. 1), при якому домінують позитивні емоції по-відношенню до професії психолога з виразною активною позицією, яка виражає їх суб'єктне ставлення до своїх дій та вчинків з придбання ними професійних знань, умінь та навичок. Професія психолога повністю задовольняє потреби та запити цих студентів, у ній вони бачать своє покликання та спосіб

самореалізації, у них спостерігається виразне бажання у майбутньому працювати психологом, схильність до активної постановки цілей та їх досягнення. Крім того, вони активно використовують можливості щодо набуття досвіду практичної психологічної діяльності, читають додаткову психологічну літературу. Таких студентів-психологів доцільно вже на першому курсі залучати до наукової роботи за обраною спеціальністю.

У незначній частині досліджуваних спостерігаються 3-й та 5-й типи професійної ідентичності (по 2% студентів) (див. табл. 1). Для студентів з 3-м типом профіидентичності властиво переважання позитивних емоцій стосовно професії психолога, у них присутнє бажання більшу частину часу проводити, займаючись тим, що пов'язане з цією професією, проте пасивна позиція, відсутність активних усвідомлених дій щодо її освоєння. Це так звані «мрійники». А у студентів з 5-м типом професійної ідентичності з середньовиразною активною позицією у сполученні з нейтральними емоціями щодо майбутньої професії ставлення та переважання певних емоцій до різних навчально-професійних ситуацій залежить від характеру цих ситуацій.

Отже, у переважній частині досліджуваних студентів на адаптаційному етапі професійної соціалізації у ЗВО наприкінці другого семестру сформувалась достатньо активна суб'єктна позиція з освоєння обраної професії психолога при позитивному емоційному ставленні до неї, що сприяє кращому оволодінню ними професійними знаннями.

З метою з'ясування деяких аспектів структури ідентичності студентів-психологів, пов'язаних з їх уявленням про особливості свого «Я», в тому числі про їх учбово-професійну рольову позицію та професійну перспективу, ми розглянули результати дослідження за методикою «Хто Я?» Т. Макпартленда – М. Куна (табл. 2,

Таблиця 1
Розподіл досліджуваних студентів-психологів за типами професійної ідентичності

Шкала «Усвідомлена активність»	Шкала «Емоційне ставлення»		
	Переважно негативні емоції	Немає явного переважання	Переважно позитивні емоції
Низький рівень	Тип 1 10%	Тип 2 0%	Тип 3 2%
Середній рівень	Тип 4 12%	Тип 5 2%	Тип 6 64%
Високий рівень	Тип 7 0%	Тип 8 0%	Тип 9 10%

табл. 3). У результаті ми встановили, що у переважній більшості студентів-психологів першого курсу (у 80%) спостерігається високий рівень самопрезентації, що свідчить про їх різнобічне уявлення про себе, про різні аспекти свого «Я», добре розвинену рефлексію, що дозволяє їм краще управляти своєю поведінкою та взаємодіяти з іншими людьми.

Таблиця 2
Кількість досліджуваних студентів-психологів з різним рівнем самопрезентації за методикою «Хто Я?»

№ з/п	Рівень самопрезентації	Загальна кількість характеристик себе	Кількість осіб у %
1	Низький рівень	0–5	2%
2	Середній рівень	9–14	18%
3	Високий рівень	15 і більше	80%

Середній рівень за цим показником був у 18% студентів-психологів, який свідчить про достатньо добре розвинену у них здатність до самоаналізу та загалом сформоване уявлення про себе, проте вони ще недостатньо добре пізнали себе. І лише у одного студента-психолога (2% осіб) спостерігався низький рівень уявлення про себе, який може свідчити про кризу ідентичності, яка проявляється в поганому усвідомленні себе, своєї індивідуальності, що супроводжується безпорадністю у житті, нездатністю поставити певні життєві цілі, виробити власні цінності.

Також ми проаналізували деякі найбільш важливі в контексті нашого дослідження показники тесту «Хто Я?» у досліджуваних студентів-психологів першого курсу та з'ясували, що по 30% осіб мали слабо та помітно виразне соціальне «Я», у яке входили характеристики ними своїх соціальних ролей (гендерних, сімейних, учбово-професійних, світоглядних та ін.), а у 16% осіб соціальне «Я» було яскраво виразне, що свідчить про чітке усвідомлення ними своїх різних соціальних ролей у стосунках зі значимим оточенням та передбачених ними функцій (табл. 3). Проте, 24% досліджуваних за цим компонентом структури ідентичності не надали жодної характеристики себе, що може свідчити про недостатню усвідомленість ними своїх соціальних ролей та недостатню зрілість їх соціальної ідентичності, а іноді – про деяку інфантильність особистості.

У 46% студентів в структурі їх соціального «Я» взагалі не представлені учбово-професійні ролі (Я студент, Я навчаюсь в інституті,

Таблиця 3
Особливості прояву показників структури ідентичності у досліджуваних студентів-психологів

Показники тесту «Хто Я?»		Кількість осіб у %
Соціальне «Я»	Не представлено	24%
	Слабо виразне	30%
	Помітно виразне	30%
	Яскраво виразне	16%
Учбово-професійні ролі	Не представлено	46%
	Помітно виразне	46%
	Яскраво виразне	8%
Професійна перспектива	Не представлено	78%
	Представлено	22%
Діяльнісне «Я»	Не представлено	10%
	Слабо виразне	44%
	Помітно виразне	30%
	Яскраво виразне	16%

Я студент-психолог тощо), що вказує недостатнє усвідомлення ними себе в якості активного суб'єкта навчальної діяльності у ЗВО. Проте, у 46% досліджуваних їх учбово-професійні ролі були помітно виразні, а у 8% осіб, навіть яскраво виразні (див. табл. 3), що свідчить про чітке усвідомлення ними суб'єктом учбово-професійної діяльності та функцій, які вона передбачає. При цьому у 30% осіб були помітно виразні характеристики їх діяльнісного «Я» (самооцінка здібності до діяльності, навичок, вмінь, знань, досягнень, інтересів), а у 16% осіб ці характеристики були яскраво виразні, що свідчить про усвідомлення ними аспектів своєї особистості, пов'язаних зі здійсненням різних видів діяльності та вказує на їх суб'єктну позицію. Характеристики діяльнісного «Я» зовсім не представлені лише у 10% студентів-психологів першого курсу, для яких характерною є знижена активність, деяка пасивність у діяльності.

Характеристики, пов'язані з професійною перспективою (Я майбутній психолог) були представлені в структурі ідентичності 22% студентів-психологів, а отже достатньо помітна частина досліджуваних, наприкінці першого курсу бачать себе в ролі майбутнього фахівця обраної ними професії. Але у 78% досліджуваних характеристики професійної перспективи в структурі їх ідентичності не представлені взагалі. Це пояснюється, на нашу думку тим, що частина досліджуваних вже розчарувались у професії психолога та не бачать себе в ній в майбутньому, у частини студентів можливі сумніви щодо роботи в майбутньому за спеціальністю, і причиною

цього може бути нестабільність у суспільстві, невпевненість у завтрашньому дні, і у тому, чи вдасться закінчити навчання у ЗВО успішно, і поступове пізнання себе у процесі навчання. Треба при цьому, враховувати, що ці студенти знаходяться лише на адаптаційному етапі професійної соціалізації, вони пристосовуються до вимог навчання, пізнають особливості професії психолога.

Важливим психологічним чинником, що впливає на становлення професійної ідентичності студентів є мотиваційний, який ми досліджували за допомогою методики діагностики мотивації до навчання у ВУЗі Т.І. Ільїної. Результати цього тесту показали, що у переважній більшості студентів-психологів першого курсу (у 68%) домінуючим мотивом навчання у ЗВО є придбання знань (рис. 1), а отже для них характерними є допитливість, достатня активність щодо засвоєння знань та оволодіння вміннями у процесі навчання, вони схильні вивчати різні дисципліни достатньо глибоко, як правило, вони не потребують постійного зовнішнього стимулювання з боку адміністрації ЗВО.

Майже п'ята частина досліджуваних студентів-психологів першого курсу (16%) пере-

важно мотивовані на отримання диплому (рис. 1), а не на придбання необхідних знань, умінь та навичок, тобто вони орієнтовані на наявність вищої освіти, яка може забезпечити їм певний статус та визнання у суспільстві.

Лише 10% студентів-психологів першого курсу переважно мотивовані на оволодіння професією (рис. 1), тобто для них важливим є засвоєння знань саме тієї професії, яку вони обрали, виразний інтерес та зацікавленість інформацією, яка пов'язана з обраною професією. Крім того, у 6% досліджуваних студентів спостерігається рівна значущість мотивів оволодіння професією та отримання диплому, що свідчить про те, що цим студентам необхідна вища освіта для просування по службі.

Співставлення типів професійної ідентичності та домінуючих мотивів до навчання у ЗВО показало, що студентам-психологам першого курсу з різним типом професійної ідентичності властиві різні переважаючі мотиви до навчання у ЗВО. Так, у студентів-психологів першого курсу з 1 типом професійної ідентичності переважають мотиви оволодіння професією та отримання диплому – по 4% осіб, а мотив придбання знань переважає лише у 2% студентів з цим типом профієдентичності (табл. 4).

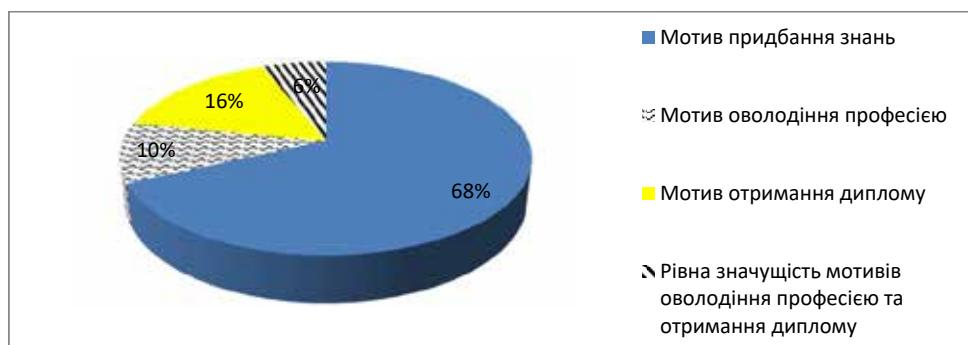

Рис. 1. Переважаючі мотиви до навчання у ЗВО досліджуваних студентів-психологів першого курсу за методикою Т.І. Ільїної

Таблиця 4

Співставлення типів професійної ідентичності з домінуючими мотивами до навчання у ЗВО досліджуваних студентів-психологів

Типи професійної ідентичності	Домінуючі мотиви до навчання у ЗВО			
	Мотив придбання знань	Мотив оволодіння професією	Мотив отримання диплому	Рівна значущість мотивів оволодіння професією та отримання диплому
1 тип	2%	4%	4%	0%
3 тип	0%	2%	0%	0%
4 тип	12%	0%	0%	0%
5 тип	2%	0%	0%	0%
6 тип	42%	6%	12%	4%
9 тип	8%	0%	0%	2%

Студенту з 3 типом професійної ідентичності (2% осіб) властиве переважання мотиву оволодіння професією. А в усіх досліджуваних студентів-психологів (у 12% осіб) з 4-м типом професійної ідентичності переважає мотив придбання знань. Саме домінування цього ж мотиву характерно і для студента (2% осіб) з 5 типом професійної ідентичності (табл. 4).

У переважній кількості студентів-психологів (42% осіб) з 6 типом професійної ідентичності також домінує мотив отримання знань. У 12% осіб з цим же типом переважає мотив отримання диплому, у 6% досліджуваних переважає мотив оволодіння професією, а у 4% осіб спостерігається рівна значущість мотивів оволодіння професією та отримання диплому. А для більшості студентів-психологів з 9 типом професійної ідентичності (8% осіб) властиво переважання мотиву придбання знань.

Отже, нами помічена певна тенденція: більшості студентів з типами ідентичності, в яких проявляється середньовиразна або яскраво виразна активна позиція до професії психолога властиво переважання мотиву отримання знань. Тобто, саме активна суб'єктна позиція у студентів-психологів на адаптаційному етапі професійної соціалізації у ЗВО орієнтує їх на придбання професійних знань, розширення свого кругозору.

Серед особистісних чинників, що впливають на становлення професійної ідентичності студентів-психологів ми дослідили рівень їх рефлексивності та рівень емпатійних здібностей (табл. 5). У переважній кількості студентів-психологів (68% осіб) виявлений середній рівень рефлексивності, при цьому 14% осіб мали високий її рівень (див. табл. 5), а отже у них добре розвинену здатність до самоаналізу своїх дій, до планування своєї діяльності, прогнозування наслідків своїх дій, що є професійно-важливою для психологів. Проте, низький рівень рефлексивності спостерігався у 18% осіб, що вказує недостатньо розвинену здатність до самоаналізу себе, різних сторін своєї особистості, своїх дій, помилок, а також до планування своєї діяльності, прогнозування наслідків своїх дій.

Насторожує той факт, що рівень емпатійних здібностей у переважній більшості студентів-психологів першого курсу був знижений (у 50% осіб) та дуже низький (у 20% осіб). Середній їх рівень спостерігався лише у 30% осіб, а з дуже високий рівень взагалі не виявлений (див. табл. 5). Отже, нами помічена загальна тенденція недостатнього рівня розвитку емпатійних здібностей у студентів-психологів першого курсу, що пояснюється, на наш погляд, тим, що вже більше двох років в умовах війни в нашій країні, у населення спостерігається підвищений рівень стресу, який, на думку ряду вчених, послаблює здатність до емпатії. При цьому, юнацький вік є вважається сензитивним періодом для розвитку емпатії та закріплення її в якості особистісної характеристики. А оскільки емпатійні здібності є важливими для успішної професійної соціалізації майбутніх психологів, то необхідно особливу увагу звернути на їх розвиток у студентів-психологів, починаючи з першого курсу, і особливо в сучасних складних обставинах у нашій країні.

Дослідження ціннісно-сислового чинника професійної ідентичності за допомогою «Тесту смисложиттєвих орієнтацій» показало, що у більшості досліджуваних студентів-психологів (у 62% осіб) був виявлений середній рівень осмисленості життя (рис. 2), при якому проявляється достатній інтерес до життя, середня його емоційна насиченість, здатність ставити цілі у житті, але не завжди їх досягати, достатня віра у свої сили щодо управління своїм життям. При цьому 12% досліджуваних мали високий рівень осмисленості життя. Такі студенти схильні сприймати сам процес життя наповненим важливими та цікавими подіями, справами, вони схильні намічати собі цілі у житті (близькі та перспективні), які надають життю осмисленість, приймати обдумані рішення та втілювати їх у життя, щиро вірять у свою здатність керувати своїм життям. Саме така позиція, як правило, стимулює прояв активної суб'єктної позиції у сфері професійної діяльності.

Проте, у чверті досліджуваних студентів (у 26%) був виявлений низький рівень осмис-

Таблиця 5
Особливості прояву рефлексивності та емпатійних здібностей у досліджуваних студентів-психологів

Рівень рефлексивності			Рівень емпатійних здібностей			
Низький	Середній	Високий	Дуже низький	Знижений	Середній	Дуже високий
Кількість осіб у %						
18%	68%	14%	20%	50%	30%	0%

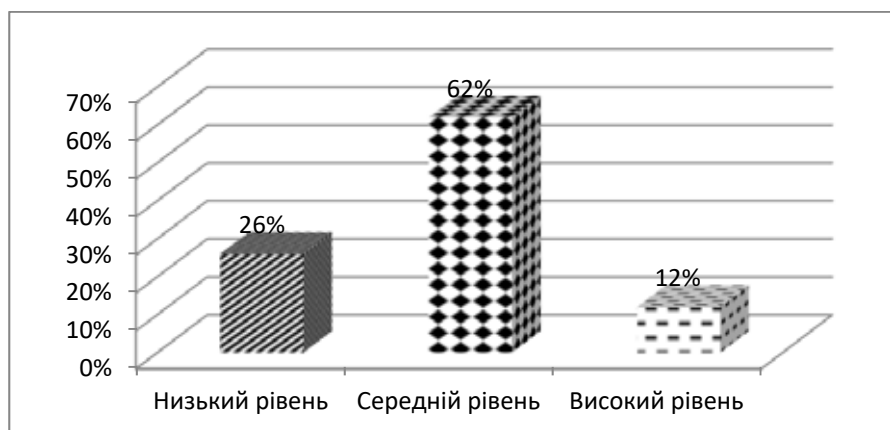

Рис. 2. Особливості прояву осмисленості життя у досліджуваних студентів-психологів

леності життя (див. рис. 2), який пов'язаний з відсутністю інтересу до життя, певного життєвого смислу, чітких цілей у житті, зневіра у своїй здатності контролювати події свого життя. Можна вважати, що це своєрідний екзистенційний вакуум згідно теорії логотерапії В. Франкла, при якому людина часто відчуває нудьгу, апатію, невпевненість у завтрашньому дні, не знає чим зайнятись, чим наповнити своє життя, і навіть, нерідко шукає ілюзорні способи компенсації цієї внутрішньої пустоти. Саме такий стан може знижувати активність по освоєнню обраної професії, формувати невизначеність у майбутній професійній діяльності, сприяти розчаруванню у ній. На думку ряду вчених, саме середній та високий рівень осмисленості життя сприяють розвитку високого рівня професійної ідентичності студента – майбутнього психолога.

Кореляційний аналіз (за критерієм Пірсона) між показниками структури ідентичності студентів-психологів та їх професійною ідентичністю, а також показниками мотиваційного, особистісного та ціннісно-смиислового її чинників показав, що тільки показник рефлексивного «Я», в який входять персональна ідентичність (особистісні якості, особливості характеру, емоційне відношення до себе) та глобальне, екзистенціальне «Я» (твердження глобального характеру, які недостатньо показують відмінності однієї людини від іншої – людина розумна, жива істота) утворив значущі прямі взаємозв'язки з таким показником професійної ідентичності як активність ($r=0,292$), а також з рефлексивністю ($r=0,290$) та емпатійними здібностями ($r=0,365$). Крім того, показник рефлексивного «Я» був тісно та прямо взаємопов'язаний з загальним уявленням про себе або з самопрезентацією ($r=0,821$) (табл. 6).

Все це свідчить про те, що для студентів-психологів першого курсу з добре розвиненим усвідомленням себе та своїх якостей властива вища активність по освоєнню професійної діяльності психолога, краща здатність до самоаналізу себе, своїх особливостей, розуміння себе, і при цьому здатність до розуміння інших людей, їх поведінки, до співпереживання їм. У свою чергу, студенти, які краще розуміють та усвідомлюють свої різноманітні якості та риси характеру володіють більш розвиненим уявленням про себе.

Крім того, показник загального уявлення про себе був значущо прямо взаємопов'язаний з такими складовими структури ідентичності як соціальне «Я» ($r=0,542$), учбово-професійними ролями ($r=0,381$), фізичним «Я» ($r=0,415$), діяльнісним «Я» ($r=0,437$), а останній показник в свою чергу – з учбово-професійними ролями ($r=0,377$). Тобто, студенти-психологи з більш розвиненим уявленням про себе краще усвідомлюють різні свої соціальні ролі, в тому числі й учбово-професійні, у них більш розвинений фізичний образ себе, активна позиція суб'єкта діяльності, яка в свою чергу стимулює усвідомлення ними своєї учбово-професійної ролі студента.

Кореляційний аналіз взаємозв'язків між показниками професійної ідентичності студентів-психологів (позитивні емоції задоволеності професією, негативні емоції незадоволеності професією, активне ставлення до професії, пасивне ставлення до професії) та її психологічними чинниками показав, що показник позитивних емоцій задоволеності професією значущо прямо взаємопов'язаний з раціональним каналом емпатії ($r=0,446$), ідентифікацією в емпатії ($r=0,473$), сумарним показником емпатії ($r=0,493$), мотивами оволодіння професією ($r=0,524$) та отримання диплому ($r=0,351$), а також з показниками цілей

Таблиця 6

Кореляційні взаємозв'язки між показниками структури ідентичності, професійної ідентичності та її психологічними чинниками у досліджуваних студентів-психологів

Показники	Соціальне «Я»	Учбово-професійні ролі	Фізичне «Я»	Діяльнісне «Я»	Рефлексивне «Я»
Загальне уявлення про себе	,542**	,381**	,415**	,437**	,821**
Учбово-професійні ролі	,782**	1	0,099	,377**	0,006
Фізичне «Я»	,373**	0,099	1	0,096	0,196
Діяльнісне «Я»	,293*	,377**	0,096	1	0,088
Рефлексивність	0,032	0,001	0,017	-0,176	,290*
Сумарний показник емпатії	0,092	0,031	0,033	0,004	,365**
Активність по освоєнню професії	-0,149	-0,188	-0,026	-0,142	,292*

Примітка: ** – значущий кореляційний зв'язок на рівні $p=0,01$

* – значущий кореляційний зв'язок на рівні $p=0,05$

в житті ($r=0,540$), процесу життя ($r=0,376$), локусом контролю свого Я ($r=0,394$), локусом контролю життя ($r=0,296$) та загальним показником осмисленості життя ($r=0,416$). При цьому, він був зворотною взаємопов'язаний з пасивним відношенням до оволодіння професією ($r=-0,407$) (табл. 7). Отже, студенти-психологи першого курсу з переважанням позитивних емоцій задоволення професією мають краще розвинений раціональний канал емпатії, ідентифікацію в емпатії, і загалом кращі емпатійні здібності, у них домінують мотиви оволодіння професією та отримання диплому, їхнє відчуття осмисленості свого життя вище, оскільки вони вже мають більш ясні життєві цілі, більшу емоційну насиченість життя, переконані в можливості впливати на своє життя, будувати його у відповідності з поставленими цілями, контролювати процес життя.

Показник негативних емоцій незадоволення професією утворив зворотні взаємозв'язки з мотивами оволодіння професією ($r=-0,465$) та отримання диплому ($r=-0,326$), показниками цілей в житті ($r=-0,511$), процесу життя ($r=-0,362$), локусом контролю свого Я ($r=-0,302$), локусом контролю життя ($r=-0,344$) та загальним показником осмисленості життя ($r=-0,430$). При цьому, він прямо взаємопов'язаний з пасивним ставленням до оволодіння професією ($r=0,467$). Таким чином, у досліджуваних студентів-психологів першого курсу з переважанням негативних емоцій незадоволення професією спостерігається схильність до меншої виразності мотивів оволодіння професією та отримання диплому, при цьому вони не мають чітких цілей у житті, незадоволені своїм життям, у них знижений інтерес до життєвих подій, віра в свої можливості впливати на нього,

а також осмисленість власного життя, що, на нашу думку, і спричиняє їх пасивність з оволодіння професією.

Показник активного ставлення до професії значущо прямо взаємопов'язаний з рефлексивністю ($r=0,342$), раціональним каналом емпатії ($r=0,374$), ідентифікацією в емпатії ($r=0,443$), сумарним показником емпатії ($r=0,384$), мотивом оволодіння професією ($r=0,294$) та показником цілей в житті ($r=0,436$). А показник пасивного ставлення до професії значущо зворотною взаємопов'язаний з ідентифікацією в емпатії ($r=-0,377$), показниками цілей в житті ($r=-0,447$), процесу життя ($r=-0,363$), локусом контролю життя ($r=-0,366$), загальним показником осмисленості життя ($r=-0,371$). Тобто, студенти-психологи першого курсу з активним відношенням до професії мають кращу здатність до розуміння інших людей, їх стану, проблем, поведінки, до ототожнення себе з іншою людиною, що дозволяє більш глибоко та точно зрозуміти її внутрішній світ, у них переважає мотив оволодіння професією, вони мають більш ясні життєві цілі. А студенти-психологи з більш пасивним ставленням до обраної професії нездатні поставити себе на місце іншої людини, в них гірше розвинена здатність розуміти інших людей, відсутні ясні цілі у житті, проявляється більша незадоволеність процесом життя, знижена віра у власну здатність контролювати своє життя.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведене емпіричне дослідження показало, що переважна більшість студентів-психологів першого курсу мають 6-й тип професійної ідентичності, яка характеризується середньовиразною активною позицією з позитивним емоційним ставленням щодо майбутньої професії. Для них про-

Таблиця 7

Кореляційні взаємозв'язки між показниками професійної ідентичності та її психологічними чинниками у досліджуваних студентів-психологів

Показники	Рефлексивність	Раціональний канал емпатії	Цілі в житті	Процес життя	Локус контролю Я	Осмисленість життя	Позитивні емоції задоволення професією	Негативні емоції незадоволення професією	Активне ставлення до професії	Пасивне ставлення до професії
Позит. емоції задоволення професією	0,196	,446**	,540**	,376**	,394**	,416**	1	-,706**	,648**	-,407**
Негативні емоції незадоволення професією	-0,057	-0,259	-,511**	-,362**	-,302*	-,430**	-,706**	1	-,302*	,467**
Активне ставлення до професії	,342*	,374**	,436**	0,172	0,252	0,269	,648**	-,302*	1	-,393**
Пасивне ставлення до професії	-0,176	-0,055	-,447**	-,363**	-0,227	-,371**	-,407**	,467**	-,393**	1
Ідентифікація в емпатії	,305*	0,269	0,181	0,181	-0,011	0,123	,473**	-0,210	,443**	-,377**
Сумарний показник емпатії	,287*	,435**	,296*	,340*	0,229	,328*	,493**	-0,114	,384**	-0,198
Мотив оволодіння професією	0,027	,416**	,454**	,381**	,437**	,401**	,524**	-,465**	,294*	-0,248
Мотив отримання диплому	0,005	,290*	,301*	,300*	,306*	,313*	,351*	-,326*	0,173	-0,170
Локус контролю життя	-0,247	0,127	,723**	,768**	,714**	,871**	,296*	-,344*	0,181	-,366**

Примітка: ** – значущий кореляційний зв'язок на рівні $p=0,01$

* – значущий кореляційний зв'язок на рівні $p=0,05$

фесія психолога є одним із важливих способів самореалізації у житті, тому вони старанно освоюють професійні знання та вміння. У переважній більшості досліджуваних спостерігається також високий рівень самопрезентації, що свідчить про їх різнобічне уявлення про себе, про різні аспекти свого «Я», добре розвинену рефлексію. Проте, серед досліджуваних студентів-психологів характеристики професійної перспективи представлені лише у п'ятій частині досліджуваних, що може свідчити про те, що частина з них вже розчарувались у професії психолога та не бачать себе в ній в майбутньому, а у частині студентів можливі сумніви щодо роботи за спеціальністю з причини нестабільності у суспільстві, ускладненого пристосовування до вимог навчання.

Встановлено, що у переважній більшості студентів-психологів першого курсу домінуючим мотивом навчання у ЗВО є придбання знань, проте, майже п'ята частина досліджуваних переважно мотивовані на отримання диплому, тобто орієнтовані на наявність вищої освіти, яка може забезпечити їм певний статус та визнання у суспільстві. Також встановлено, що саме активна суб'єктна позиція у студентів-психологів на адаптаційному етапі професійної соціалізації у ЗВО орієнтує їх на придбання професійних знань, розширення свого кругозору.

На основі кореляційного аналізу виявлено, що студенти-психологи першого курсу з переважанням позитивних емоцій задоволення професією психолога та активним ставленням до неї мають більш ясні

життєві цілі, більшу емоційну насиченість життя, переконані в можливості впливати на своє життя, будувати його у відповідності з поставленими цілями, контролювати процес життя. Крім того, у таких студентів кращі емпатійні здібності, здатність до самоаналізу, у них домінує мотив оволодіння професією. А у досліджуваних студентів-психологів з переважанням негативних емоцій незадоволення обраною професією та пасивним відношенням до неї спостерігається знижена осмисленість власного життя, відсутність ясних життєвих цілей, більша незадоволеність процесом життя, знижена віра у власну здатність контролювати своє життя. Крім того, для студентів-психологів першого курсу з добре розвиненим усвідомленням себе та своїх якостей властива вища активність щодо освоєння професійної діяльності психолога, краща здатність до самоаналізу себе, своїх

особливостей, розуміння себе, і при цьому здатність до розуміння інших людей, їх поведінки, до співпереживання їм.

Таким чином, для успішного становлення професійної ідентичності студентів-психологів на адаптаційному етапі професійної соціалізації у ЗВО необхідно сприяти їх активному самопізнанню, розвитку їх рефлексивності, емпатійних здібностей, навчати їх постановці цілей у житті як близьких, так і віддалених, стимулювати їх інтерес до життя, формувати впевненість у можливості управління своїм життям, в тому числі і учбово-професійним.

У перспективі ми плануємо дослідити зв'язок навчальної мотивації зі смисложиттєвою орієнтацією та професійно важливими якостями студентів-психологів першого курсу, як важливих психологічних чинників становлення їх професійної ідентичності.

Література:

1. Бих Д., Журавльова О. Психологічні особливості професійної ідентичності студентів. *Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології: матеріали V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (15 трав. 2018 р.) / за заг. ред. Л. В. Засекіної, А. В. Кульчицької. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2018. С. 54–57.
2. Волошина В. В. Професійна ідентичність як детермінанта психологічного здоров'я майбутнього психолога. *Психологічні перспективи*. 2012. Вип. 20. С. 13–20.
3. Гавриловська К. П., Вигівська О. В. Психологічні механізми формування професійної ідентичності студентів-випускників спеціальності «психологія». *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 3. С. 173–177.
4. Клибанівська Т. М. Професійна ідентичність: теоретичний аспект. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. № 1, Т. 2. С. 52–56.
5. Коняєва Л. Д. Становлення професійної ідентичності студентів в процесі соціалізації у вищому навчальному закладі. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.: сер.: Психологія. Педагогіка. Соціальна робота*. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2013. Вип. 6. С. 15–19.
6. Крицька М. Д. Психологічні особливості професійної ідентичності студентів-психологів на різних етапах навчання. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 6, Т. 1. С. 88–90.
7. Кузьміна І. П. Професійна ідентичність майбутніх фахівців. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2012. Вип. 1. С. 102–106.
8. Макарова О. П. Професійна ідентичність: структура та особливості. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 3, Т. 1. С. 77–82.
9. Русановський І. Психологічні особливості професійної ідентичності студентів-психологів: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр». Хмельницький: Хмельницький національний університет, 2023. 94 с.
10. Сафін О. Умови розвитку психологічної готовності студентів-психологів до професійної діяльності. *Наука і освіта*, № 3, 2022. С. 70–75.
11. Ткаченко А. Ю. Професійна ідентичність особистості в процесі професіоналізації. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2011. Вип. 10. С. 221–228.
12. Chávez J., Fauré J., Barril J. P. The role of agency in the construction and development of professional identity. *Learning: research and practice*. 2022. № 9 (1). P. 93–108.
13. Rojas J. C., Faure J., Barril J. P., Almuna J. Construction of professional identity in novel teachers. Learning experiences: Help or hindrance? *European Journal of Psychology of Education*. 2024. Advance online publication. <https://doi.org/10.1007/s10212-024-00824-7> (індексовано в Scopus).